

AİLE EĞİTİMİ: UYGUN DAVRANIŞLARI ARTIRMA, UYGUN OLMAYAN DAVRANIŞLARI ÖNLEME

Hülya Kaygısız*, Özel Eğitim Öğretmeni, Şehit Teğmen Serdar Genç İlkokulu, Torbalı, İzmir
hulyakaygisiz@gmail.com

Cangül Dağdeviren Akkulak, Özel Eğitim Öğretmeni, Şehit Teğmen Serdar Genç İlkokulu, Torbalı, İzmir
cangul_dagdeviren@hotmail.com

Derya Esen, Özel Eğitim Öğretmeni, Süleyman Eczacıbaşı İlkokulu, Bayraklı, İzmir
deryafirlangec01@gmail.com

Özet

Özel gereksinimli çocukların toplumun birer parçası olarak uygun davranışlar sergilemeleri, buldukları toplum içinde daha kolay kabul görmelerini ve bütünleşmelerini sağlar. Çocukların uygun davranışlar sergilemeleri için okulda yapılan çalışmalar yeterli olmadığından bu konuda aile eğitimi çalışması yapılmıştır. Bu çalışma ilkokulda özel eğitim sınıfına devam eden çocukların anneleriyle yapılmıştır. Çalışmanın amacı uygulamalı davranış analizi doğrultusunda uygun davranışları kazandırmak ve uygun olmayan davranışları önlemek konularında anneleri bilgilendirmek ve uygulamalarını takip etmektir.

Çalışmada annelere pekiştireç kullanarak davranışları nasıl şekillendirebilecekleri, uygun olmayan davranışları önleme yolları anlatılmıştır. Çalışmaya katılan beş anneden dördü dönüştürülebilir sembol pekiştirmeyi kullanarak çocuklarına uygun davranışlar kazandırabildiklerini ifade etmiş ve uygun olmayan davranışların azaldığını belirtmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Özel gereksinimli çocuk, Problem davranışlar, Uygun davranışları artırma, Uygun olmayan davranışları önleme, Dönüştürülebilir sembol pekiştirme

Önerilen Atıf Şekli:

Kaygısız, H., Dağdeviren Akkulak, C. ve Esen, D. (2018). Aile eğitimi: Uygun davranışları artırma, uygun olmayan davranışları önleme. M. A. Melekoğlu, (Ed.), 28. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı (s. 30-34) içinde. Eskişehir. ISBN: 978-605-80966-0-8

* Sorumlu yazar: Hülya Kaygısız, Özel Eğitim Öğretmeni, Şehit Teğmen Serdar Genç İlkokulu, Torbalı, İzmir
hulyakaygisiz@gmail.com

AİLE EĞİTİMİ: UYGUN DAVRANIŞLARI ARTIRMA, UYGUN OLMAYAN DAVRANIŞLARI ÖNLEME

GİRİŞ

Özel gereksinimli çocuklarla çalışırken nihai amacımız; onların toplumun bir parçası olmalarını sağlamaktır. Yetersizlikleri nedeniyle içinde buldukları toplumda kabul görmekte zorluk yaşayan bu çocuklar, davranış problemleri de sergiliyorsa kolayca dışlanırlar. İçinde bulunduğu toplumsal normlara uygun davranışlar sergileyen bireyler yetersizliğe sahip olsa da daha kolay kabul görür ve toplumla bütünleşir.

Okulda akademik veya sosyal beceri gerektiren çalışmalarını sağlıklı bir şekilde yürütebilmek için öğrencilerden uygun davranışlar sergilemeleri beklenir. Sınıfta bağırarak, arkadaşlarına vuran, ders materyallerine zarar veren veya çok yavaş yazı yazan, verilen ödevi yapmak istemeyen öğrenciler olduğunda sağlıklı bir şekilde çalışma yapmak çok güç olur. Davranış kontrolü ve öğretim sürecinde uygulamalı davranış analizi ilkelerini kullanan eğitimciler için bu tür uygun olmayan davranışlarla başa çıkmak çok uğraştırıcı değildir.

YÖNTEM

Torbalı Şehit Teğmen Serdar Genç İlkokulu özel eğitim sınıfında hafif düzey zihinsel yetersizlik tanısı olan 7, hafif düzey zihinsel yetersizlik ve otizm tanısı olan 2 olmak üzere toplam 9 öğrenci vardır. Öğretim yaparken veya uygun olmayan davranışları azaltmak gerektiğinde sınıfta uygulamalı davranış analizi kullanılmaktadır. Dönüştürülebilir sembol pekiştirme, çalışma davranışları (istenen süre kadar çalışma, ev ödevlerini yapma, kendi çalışmasını kontrol etme), sosyal davranışlar (işbirliğinde bulunma, etkileşimde bulunma, yaşına uygun davranma) ve genel akademik davranışlar (okuma, yazma, matematik) alanlarında etkili olarak kullanılmaktadır.

Bireysel görüşmelerde ya da toplantılarda velilerin çocuklarının uygun olmayan davranışlarından sıklıkla yakındıkları görülmüştür. Velilerden gelen şikayetler genellikle şu şekildedir: “Ödevlerini yapmak istemiyor.”, “Geç saatlere kadar uyumak istemiyor.”, “Eşyalarını bir türlü toplatamıyorum.”, “Sizin sözünüzü dinliyor ama beni hiç dinlemiyor.”, “Kızıyorum olmuyor, alttan alıyorum olmuyor.”, “Ne yapacağımı şaşırdım.”

Özel gereksinimli çocuklarla çalışmak çoğu zaman yeterli gelmez. Ailelerle işbirliği yapılmadığında boşa kürek çekme izlemini verir ve eğitimciyi de yılgınlığa sürükleyebilir. Genellikle annelerle gerçekleştirdiğimiz ev ziyaretleri, toplantılar, sosyal faaliyetlerde annelerin işbirliğine açık oldukları ve grup olarak bir araya gelmekten mutluluk duydukları gözlenmiştir. Yakındıkları konularda yılgınlık göstermeyip gerçekten yardım istedikleri fark edilmiştir. Bu durum bizi eğitimci olarak kendimize şu soruları sormaya yöneltmiştir:

1. Ailelerin davranış problemleriyle ilgili yakınmalarına çözüm bulabilir miyiz?
2. Uygulamalı davranış analizini ailelere anlatabilir miyiz?
3. Aileler için bir eğitim düzenleyebilir miyiz?
4. Evde uygulama yapabilirler mi?

5. Eğitime katılmak isterler mi?

İlk dört soruya evet yanıtı verildiğinde ailelere eğitime katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Ailelere 'davranış değiştirme ile ilgili eğitim almak ister misiniz?' diye sorduğumuzda 9 öğrenciden 8'inin annesi eğitim almak istediğini bildirmiş, bir öğrencinin velisi soruya cevap vermemiştir.

Eğitime katılmak isteyen aileler görüldüğünde bir program yapmak ve ayrıntılarını belirlemek için toplantı yapılmıştır. Toplantı sonunda;

- Uygulamalı davranış analizinin çok yoğun içeriğe sahip olması nedeniyle annelere basit bir şekilde, anlaşılabilir bir dille, örneklerle, video ve etkinliklerle anlatmaya;
- Uygun olmayan davranışların azaltılmasında kullanılan yöntemlerden olan sönme, mola, aşırı düzeltme gibi yöntemlere uygulamada yapılabilecek hatalar nedeniyle yer vermemenin uygun olacağına;
- Uygun davranışların artması sonucu uygun olmayan davranışların azalmasından yola çıkarak, uygun davranışların kazandırılması için pekiştireç kullanımı üzerinde durmaya;
- Uygun olmayan davranışları önlemek için uyarıyı düzenleme, ayrımlı pekiştirme, dolaylı pekiştirme, tepkinin bedeli gibi yöntemlerin anlatılmasına karar verilmiştir.

Eğitim almak isteyen annelerle yapılan görüşme sonucunda eğitimin nerede, ne zaman, nasıl, ne kadar sürede yapılacağı konuşulmuş; iki oturum halinde, cumartesi günü, 10.00-13.00 saatleri arasında, sınıfımızda yapılmasına karar verilmiştir. Zamanın uygun olmaması, çocuğunun bakımını üstlenecek kimsenin olmaması ve ulaşım gibi nedenlerle sekiz anneden üçü eğitime katılamayacağını bildirmiştir. Beş anne ile eğitimin başlamasına karar verilmiştir. Eğitim sonunda annelerden davranışı tanımlamayı, davranış öncesi ve sonrası uyarıyı fark etmeyi, etkili pekiştireç kullanmayı, uygun olmayan davranışları önlemeyi öğrenmeleri beklenmiştir.

Birinci oturumda; uygulamalı davranış analizinin tanımı, davranışın tanımı, tepkisel ve edimsel davranışlar, davranış öncesi ve sonrası uyarıların davranışa etkileri, pekiştirme, pekiştirme türleri ve yöntemleri, etkili pekiştireç belirleme konuları; video, rol yapma, drama etkinlikleri ve örneklerle anlatılmıştır. Grubun dinamiğinden de faydalanarak birbirleriyle konu dışına çıkmadan deneyimlerini paylaşma fırsatı verilmiştir. Oturum bittiğinde anneler rol yapma ve drama etkinliklerinin eğitimi hem eğlenceli hale getirdiğini hem de pekiştirmenin önemini daha iyi anladıklarını ifade etmişlerdir. Birinci oturum sonunda annelerden çocuğun sevdiği yiyecek, içecek, nesne, etkinlik ve sembolleri belirlemeleri, kazandırmak istedikleri hedef davranışlardan öncelikli ve kolay kazandırılabilir olan birini seçmeleri, pekiştirme yöntemini belirlemeleri ve uygulama yapmaları istenmiştir.

İkinci oturuma yapılan ödevlerin paylaşılmasıyla başlanmıştır. Beş anneden dördü hedef davranış belirlediklerini, dönüştürülebilir sembol pekiştirme yöntemini kullandıklarını, sembol olarak yıldız veya küçük resim yapıştırma seçtiklerini ve on yıldıza ulaşıldığında pekiştireçlerini verdiklerini ifade etmişlerdir. Hedef davranışın kolayca yerine getirildiği için mutlu olduklarını söyleyen anneler, sürekli sembol vermenin kaygısını dile getirmişlerdir. Bunun üzerine pekiştireçlerin geri

çekilmesi tekrar anlatılmıştır. Farklı hedef davranışları çalışmak için listeye ekleme yapabilecekleri söylenmiştir.

İkinci oturum uygun olmayan davranışların azaltılması başlığı altında verilmiştir. Uygun olmayan davranışların tanımı, uygun olmayan davranışları önleme, ayrımlı pekiştirme, dolaylı pekiştirme, cezanın tanımı, olası yan etkileri, tepkinin bedeli, nasıl kullanılacağı ve avantajları, uygun olmayan davranışlarla baş etmek için öneriler anlatılmıştır. Birinci oturumda olduğu gibi örnekler, canlandırmalar, drama etkinlikleri ve annelerin paylaşımlarına yer verilmiştir.

TARTIŞMA

Yılsonunda annelerle yapılan görüşmelerde annelerin kazandırmak istedikleri davranışları kolay ve eğlenceli bir şekilde kazandırabildikleri, uygun olmayan davranışların azalmaya başladığını ifade ettikleri görülmüştür. Farklı konularda eğitim almak için istekli olduklarını bildirmişlerdir.

Derslerini çalışmasını isteyen Osman'ın annesi, Osman dersini çalıştığı her gün için bir yıldız verdiğini, on yıldız olduğunda babasının oyun alanına götürdüğünü, ikinci pekiştirme olarak oyuncak tercih eden Osman'ın on yıldız sonucu oyuncağını da aldığını söylemiştir. Aralıklı pekiştirme kullanmaya başlayan anne yaz tatili boyunca da dönüştürülebilir sembol pekiştirme araçları kullanmaya devam ettiğini belirtmiştir.

Odasını dağınık bıraktığından şikâyetçi olan Tuğçe'nin annesi için tüm odayı toplamak yerine odayı toplama işini bölümlere ayırması ve birinden başlaması tavsiye edilmiştir. Anne hedef davranış olarak yatak düzeltmeyi seçmiştir. Başlangıçta çok iyi düzeltmese de pekiştirmeyi ihmal etmeyen anne, on yıldız biriktirdiğinde Tuğçe'yi oyun alanına götürmüştür. Yatağını düzeltmeyi alışkanlık haline getiren Tuğçe, odasını topladığında yıldız almaya devam etmektedir.

Elif, vaktinde yatmak istemediğinden annesi vaktinde yattığı her gün için bir yıldız vererek Elif'i pekiştirdiğini on yıldız kazandığında ise onu dışarıda yemeğe götürdüğünü söylemiştir. Vaktinde yatma davranışını aralıklı pekiştirmeye başladığında yeni bir hedef davranış olarak yemeğini zamanında bitirmeyi seçmiştir. Dışarıda yemeğe götürme ve oyun alanında oynama pekiştirme araçlarını hala kullanarak yeni hedef davranışlar seçtiklerini belirtmiştir.

Annesinin sözüne karşı gelme davranışından yakınan Musa'nın annesi dönüştürülebilir sembol pekiştirme araçları kullanarak Musa'nın daha uyumlu davranmaya başladığını ifade etmiştir. Geçen ay yapılan görüşmede Musa'nın eve geldiğinde ödevini yaptığı, vaktinde yattığı, karşı gelme davranışını neredeyse hiç göstermediği, kardeşiyle daha uyumlu olduğu öğrenilmiştir.

Ceren'in annesi oturumlara katılmış ancak verilen ödevleri yerine getirmediğini bildirmiştir.

Özel eğitimde aile eğitiminin önemi büyüktür. Ailenin eğitim ihtiyaçları kadar eğitime istekli olması da önemlidir. Benzer çalışmalar daha büyük gruplarla yapılabileceği gibi, bireysel olarak da yapılabilir.

KAYNAKÇA

Besler, F. ve Süzer, T. (2016). Davranış arttırma ve yeni davranışlar öğretme. E. Tekin-İftar (Ed.), *Uygulamalı davranış analizi* içinde (s. 211-262). Ankara: Vize Yayıncılık.

Bilmez, H. (2016). Sembol pekiştirme, E. Tekin-İftar (Ed.), *Uygulamalı davranış analizi* içinde (s. 415-439). Ankara: Vize Yayıncılık.

Kırcaali-İftar, G. (2017). *Günlük yaşama davranışsal bakış*. Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

Özyürek, M. (2015). *Sınıfta davranış değiştirme, uygulamalı davranış analiz*. Ankara: KÖK Yayıncılık.